

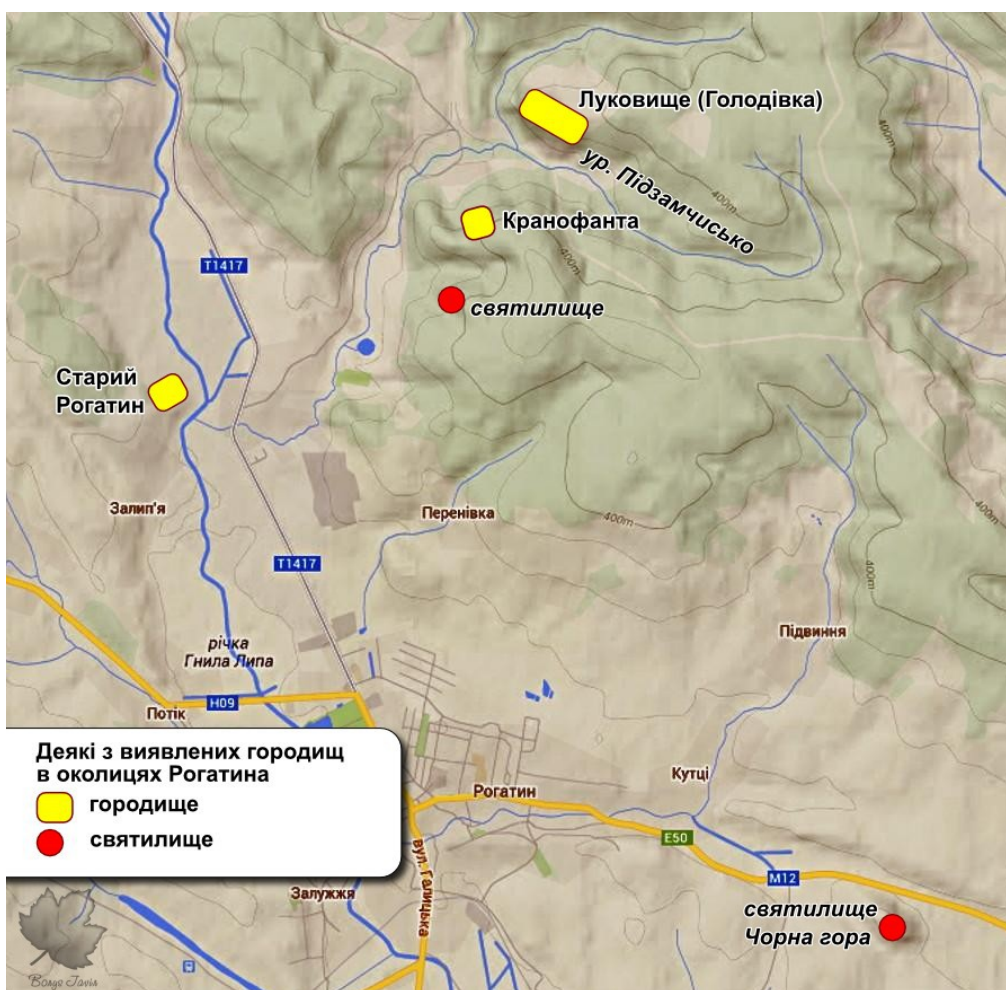
РОГАТИНСЬКА ЗЕМЛЯ: ЗАБУТЕ МИНУЛЕ НА КРУЧАХ НАД ГНИЛОЮ ЛИПОЮ

СТАРИЙ РОГАТИН ТА ДРЕВНІ ЗАГАДКОВІ ГОРОДИЩА

Часто так буває - люди живуть і навіть не здогадуються, що в давнину їхні предки мали своє окреме князівство з великою, хоч і призабutoю історією. І зараз тільки старі легенди та археологія дозволяють заглянути туди, куди спроміжна лише фантастична машина часу. Але варто тільки походити високими валами колишньої князівської столиці й відчутти усю велич та трагічну іронію історії, яка навіть найбільші держави стирає з лиця Землі. Можливо, аби колись відродити їх знову?

Що заховав Галицький край, що заховали околиці Рогатина?... Тут колись було місто Стратин, де розташовувалася третя на руських землях типографія. Тут колись існувала липицька культура, населення якої чи не довше за інших зберігало дакійськість, аж до злиття із слов'янами, які прийшли в ці землі на початку першого тисячоліття нової ери.

Археологічні пам'ятки, знаряддя праці, посуд доби палеоліту та бронзи, статуї Велеса, Перуна, назви сіл (Перенівка, Замчище) свідчать про те, що Рогатин заснували на місці первісних поселень слов'янських племен. Перша відома письмова згадка Рогатина відноситься до 1184 року, але Рогатин 12 століття і нинішній Рогатин - це не одне і те ж [6], [9]. То де ж був Старий Рогатин і які ще міста чи городища приховують околиці?



мапа-схема деяких виявлених городищ коло літописного Рогатина, Б. Явір Іскра

Старий Рогатин з Підгороддям - ворота до ймовірного давнього князівського центру

Рогатин — зараз місто та районний центр Івано-Франківської області України. Розташований на річці Гнила Липа (притока Дністра), при впадінні в неї струмка Бабинка. До 1415 року назву Рогатин мав населений пункт («Старий» Рогатин, околиці сучасного с. Підгороддя), розташований за 4 км на північ від сучасного («Нового») Рогатина [3].

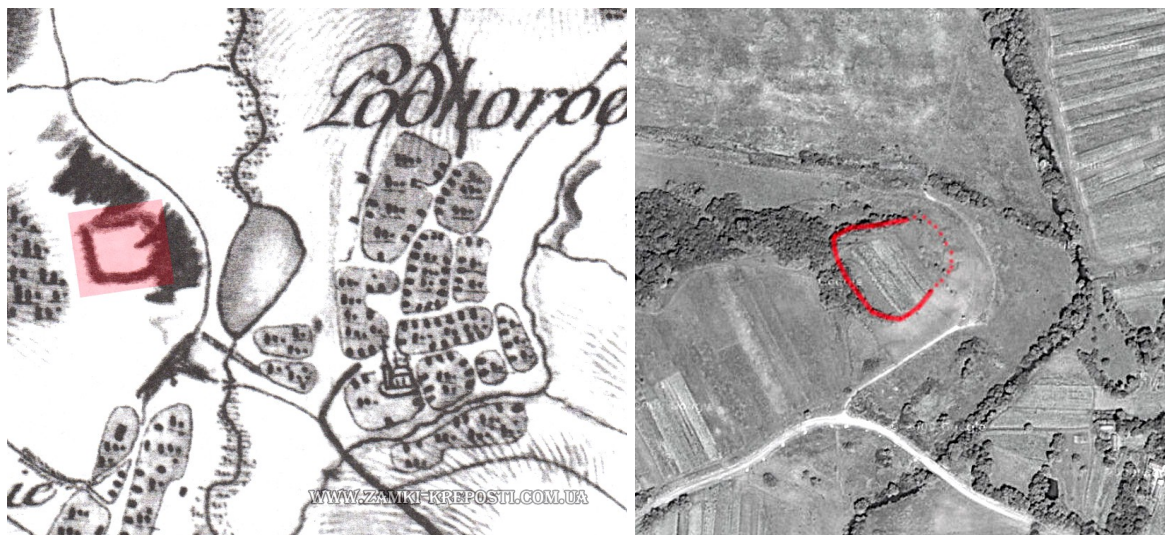
Археологічні дані (наявність у районі сіл Підгороддя, Залип'я, Луковище (колишня Голодівка) кількох городищ/замчищ 9—15 століть) дають підстави твердити про існування слов'янського (ймовірно, хорватського, 9—10 століття) і руського (12—13 століття) міських центрів. Їхнім наступником стало місто Рогатин, яке, напевно, існувало вже в першій половині 14 століття. Між 1377 і 1387 роками місто належало Галицькій католицькій архієпископії. У праці Антонія Прохазки «Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki litewskiej» опублікована копія документу, яка засвідчує, що Волочко Преслужиць з Рогатина перейменував своє село Филиповичі на місто та назвав його Рогатином, заселивши на магдебурзькому праві. Це відбулося у Львові 14 серпня 1415 року. Опублікований ще один документ від 27 травня 1419 року на повторне підтвердження Преслужицеві привілею на перенесення міста Рогатина, надання магдебурзького права, а також створення вийтвства. Після 1415 давнє місто перетворилося на Старий Рогатин (в дарчих документах зазначено «...то ми подарували на час його життя наше місто Рогатин з його передмістями, саме - Потік, Черче, Старий Рогатин, Руда, Дібринів, Підвиння,... Кореличі...»), яке в другій половині 15 століття змінило назву на Підгороддя (в документі 1462 року замість Старого Рогатина вже відзначено село Підгороддя), ймовірно, після остаточного занепаду міської частини. 1566 року місто Рогатин отримало магдебурзьке право і статус міста/містечка, який зберігало до 1939 [3], [6].

В державному реєстрі пам'яток записано, що коло с. Підгороддя є поселення і городище «Підгороддя І», яке відноситься до епох мезоліту, бронзи, раннього залізного віку, та Київської Русі, тобто 9 – 7 тисячоліть до н.е., 2 тисячоліття – 10 століття до н.е., 9 століття до н.е. – 4 століття, 9 – 13 століть. Під державною охороною в північно-східній частині села знаходиться пам'ятка археології під назвою «Підгороддя-3». У цих краях виявлено кілька великих городищ часів прикарпатської Хорватії - неподалік сіл Підгороддя та Луковище. Найбільш ймовірно, що одне з них і було Старим Рогатином. Ймовірні залишки літописного Рогатина, письмова згадка про який відноситься до 1184 року, розкопали та дослідили у 1983-1986 роках Б. Томенчук разом з рогатинськими краєзнавцями В. Сенюрою, М. Чолієм, О. Бойкевичем. На початку минулого століття в р. Вісленка коло Підгороддя була знайдена статуя, з виду — язичницького походження. На погляд о. Кінасевича це був ідол Велеса. Згідно з дослідженням, проведеним О. Бойкевичем в 1970 році, цю статую учні Рогатинської гімназії на початку 30их років 20 століття перевезли до Рогатина. Тривалий час вона зберігалася біля головного входу до гімназії. За свідченням А. Лісового (вчителя із с. Підгороддя), при наступі російських військ і відступі німецьких в часі Другої Світової війни статуя загадково зникла. Фотографій та малюнків цієї пам'ятки не виявлено [1], [2], [4], [5], [6].

Враховуючи, що терен досліджували різноманітні науковці, які не дуже ділилися результатами досліджень, постала проблема з назовництвом та локалізацією описаних у працях городищ, мап яких не подано — наприклад, є ймовірність, що одні й ті самі городища, які в різних статтях записані як «Підгороддя І», «Підгороддя ІІ» тощо і згадагі назви можуть стосуватися одного і того самого об'єкту. Але статті останніх років дослідників та ентузіастів допомагають розібратися.

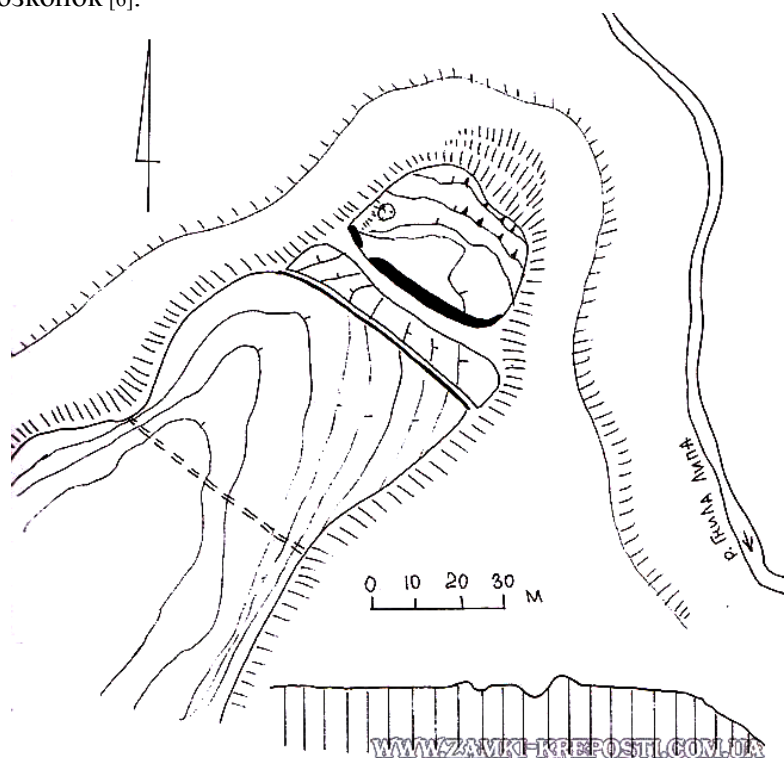
Якщо звернути увагу на карту Міга, то на західній околиці села Підгороддя можна побачити чотирикутний в плані об'єкт, огорожений ймовірним валом, який проглядається із

супутника. Ймовірно, це сліди давнього замку, які збереглися між селами Підгороддя та Залип'я. В його околицях в 80их роках 20 століття знайдено човен-довбанку, розкішні оленячі роги та гарматне ядро. На жаль, перші два предмети через байдужість одного з тих, хто їх виявив, не збереглися. Майданчик поселення, трапецієвидний (70 x 80 м) в плані — ймовірно, виконував роль дитинця, а не міста. Ця територія, ймовірно, використовувалася в пізніший час (14 - 17 століття) як укріплення (тут міг бути замок або фортеця) [6], [7].



частина [мапи Міга](#) та вказане місце на [знімку з супутника](#) з [zamki-kreposti.com.ua](#)

До вказаного місця підходить і мапа-замальовка, зроблена Б. Томенчуком в ході археологічних розкопок [6].



мапа-замальовка Б. Томенчука

Тобто трапецієвидний замок-дитинець Старого Рогатина стояв на західному березі ріки Гнила Липа на підвищенні, яке огинається річкою. На захід, як то видно із мапи Міга, була розташована міська забудова. Зараз там — сільськогосподарські поля. Ймовірно, передмістя літописного Рогатина і стало селом Підгороддя, коли град занепав - городище дало назву селу, яке розташоване «Під градом» або «Під городищем» (так чи інакше, під чимось

«обгородженим», тобто укріпленим). Ці факти дають вагомі підстави вважати, що саме Підгородиське городище є первісним Рогатином [6].

Взагалі, топоніміка Рогатинщини має майже всі відомі топонімічній науці категорії географічних назв: відрельєфні, відгрунтові, флористичні, від використання землі, відаптропонімні, церковно-календарні, відпрофесійні тощо, наприклад: Верховина, Виспа, Рівня, Каміння, Залип'я, Підкамінь, Псари, Конюшки, Черче, Княгиничі, Бабинці... Архаїчність цих назв свідчить про заселення території ще до утворення Галицької держави [6].

Отже, Рогатин магдебурзької локації (сучасне місто) не є літописним Рогатином і межував зі стародавніми, якщо не стольними містами, то щонайменше з великими княжими і торговими центрами. Одним з таких можна вважати Старий Рогатин (та пізніше Підгороддя), і не лише тому, що в документах маємо згадку про князів Рогатинських. Існування великого княжого гнізда засвідчує топоніміка навколо Підгороддя - згадана Голодівка, Замчище, Замкова гора. Цікаво, що на сусідніх горах, коло витоків лівих приток Гнилої Липи, розташовувалося ще більше городище, оповите загадками, яке могло бути одним з великих центрів хорватського князівства 9-10 століть, а Старий Рогатин був лиш його містом-супутником [6]...

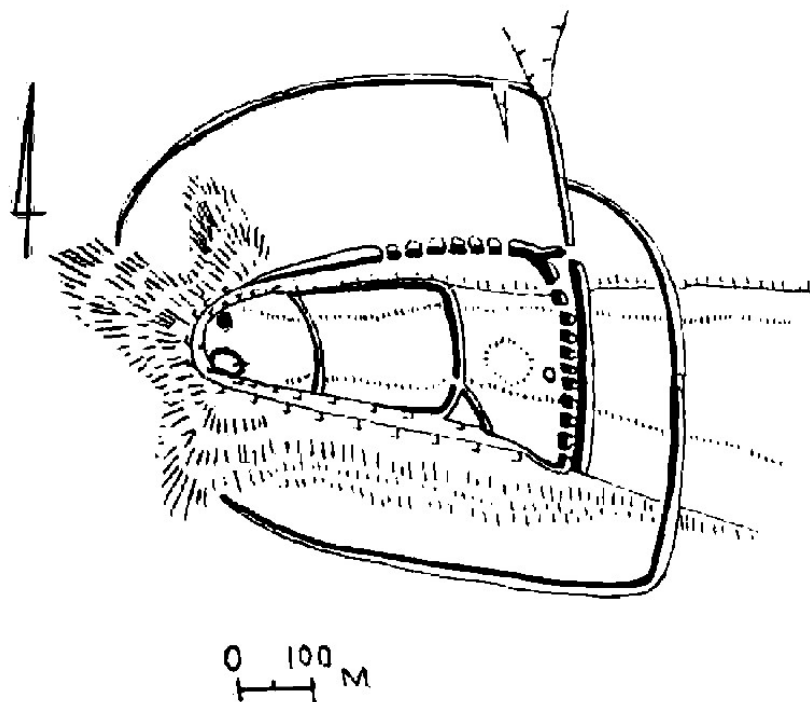
Городище Луковище — осідок місцевих князів?

На північний схід від села Підгороддя у горах розташовані городища, більші, ніж згадуваний Старий Рогатин. У реєстрі пам'яток сказано, що коло с. Луковище є два поселення, два городища та курганний могильник 9 – 13 століть. Вони відомі під різними назвами як: Луковицьке городище II, Голодівське городище II, Городище в урочищі Кранофанта, Підгороддя III, Голодівка. Перший етап будівництва, орієнтовно, був в 10 століття. Останній етап будівництва - перша половина 13 століття. Обидва городища мають підстави бути містом княжої доби. Вони великі за розмірами - займають по кілька десятків гектарів, мають характерну для галицьких міст оборонну систему з багатьох рядів валів та ровів. Археологічними розкопками віднайдено матеріали, які явно мають міські ознаки [2], [4], [5], [6], [8].

Городище Луковище розташоване біля кар'єру, який і «з'їдає» городище. Схили гори круті, під'їзд — зі сходу, з хребта. Наявна складна система валів та ровів. Наразі усе заросло густим лісом. Інше городище - на сусідній горі, Кранофанта, що на південь. Між горами протікає струмок, долина якого має назву Підзамчисько [6].



вид на гору з городищем Луковище (за хатами) з села



мапа-замальовка городища Луковище (над сучасним кар'єром)

Городище, довжиною - 600 м і шириною - 500 м, розташоване на високому довгому мисі, обмеженому з двох боків струмками лівої притоки Гнилої Липи, в урочищі Городище. З напільного боку його захищали шість рядів валів та ровів, творячи шість окремих великих ділянок. Тут, ймовірно, були князівський замок, вічева і торгова площі, святилище, некрополь тощо. Культурний шар 10 століття. Площа городища складає приблизно 42 гектари (для порівняння, Крилоське городище долітописного Галича має 50 гектарів).

Центральна ділянка городища (20х30 метрів) оточена земляним валом та ровом. Основою оборонного валу були дерев'яні зруби, шириною 2 метри. Ззовні вони мали кам'яне обмурування - крепіду, шириною 140 см та глиняний укіс, шириною 140 см, на кам'яній подушці.

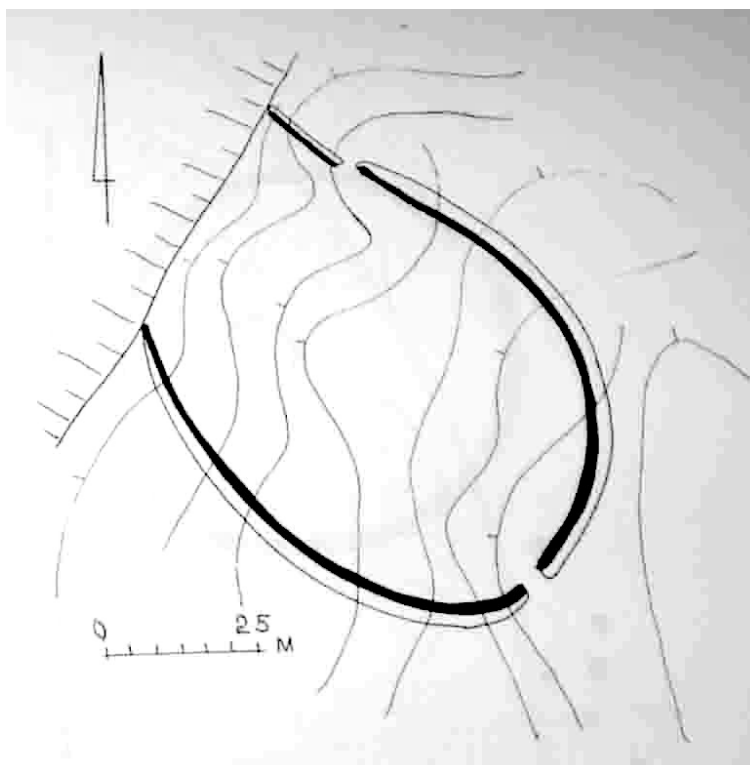
На території виявлено рештки житлово-господарських будівель. На північний схід від неї, археолог Б. Томенчук відкрив рештки язичницького святилища. На курганоподібному піщовому насипі розташовувалася ділянка, розміром 9х14 м, вимощена кам'яними плитами, до котрої вела спеціально підсипана і укріплена каменем дорога. Його основа викладена з великих кам'яних плит, які мають чіткі сліди підтісування для кращого стикування. Знайдений на керамічний матеріал датується 9-11 століттями, тобто часом, коли язичницьке світосприйняття утримувало ще міцні позиції у слов'янському суспільстві.

В 12 столітті на руїнах старого міста (ймовірно, після занепаду хорватської державності та входження цієї території у політичну орбіту Русі) виник невеликий замок, очевидно, одного з володарів Галицького князівства. Тоді поновили оборонні стіни навколо центральної ділянки городища, насипали новий вал, на якому звели дерев'яні оборонні стіни, шириною 2 м [6].



долина, урочище Підзамчисько

На південь від городища Голодівка в урочищі Кранофанта є суттєво менше від попереднього, яке, ймовірно, було одним із його супутників. Розташоване на схилі гори та мало менше оборонних споруд [6].



мапа-замальовка городища Кранофанта

За поданими у джерелах мапами важко знайти сказане городище на схилі, але, ймовірно, воно було на горі, де є вирівняне плато, на окраїні якого - високе підняття із валоподібною спорудою. Можливо, тут були оборонно-сигнальні будівлі (наприклад, вежа). Ціком може бути, що разом із Рогатином, як окольним замком городища Луковище, це укріплення входило в оборонну систему великого міста на сусідній горі в урочищі Городище.



вид на гору та урочище Кронафанта



вид на підвищення та рів з валом над городищем

Цілком ймовірно, що стародавнє городище Луковище було одним із значних центрів регіону. Про це свідчить розгалужена система валів та структура самого городища. Навколо були менші за розмірами, але також добре укріплені міста-супутники. На зламі першого та другого тисячоліть у краї відбувся деякий занепад, який можна пов'язати із війнами з Руссю. Після встановлення влади Ростиславичів в 11 столітті гради на означених теренах частково відновлюються, відбудовуються. В пізніші часи, ймовірно, із зміною клімату та основних торгових шляхів, відбувається перенесення центру земель на місце сучасного Рогатина. Описані городища потребують детальніших досліджень та ширшого висвітлення у науковій та науково-популярній літературі.

«Старий Рогатин та древні загадкові городища». Джерела:

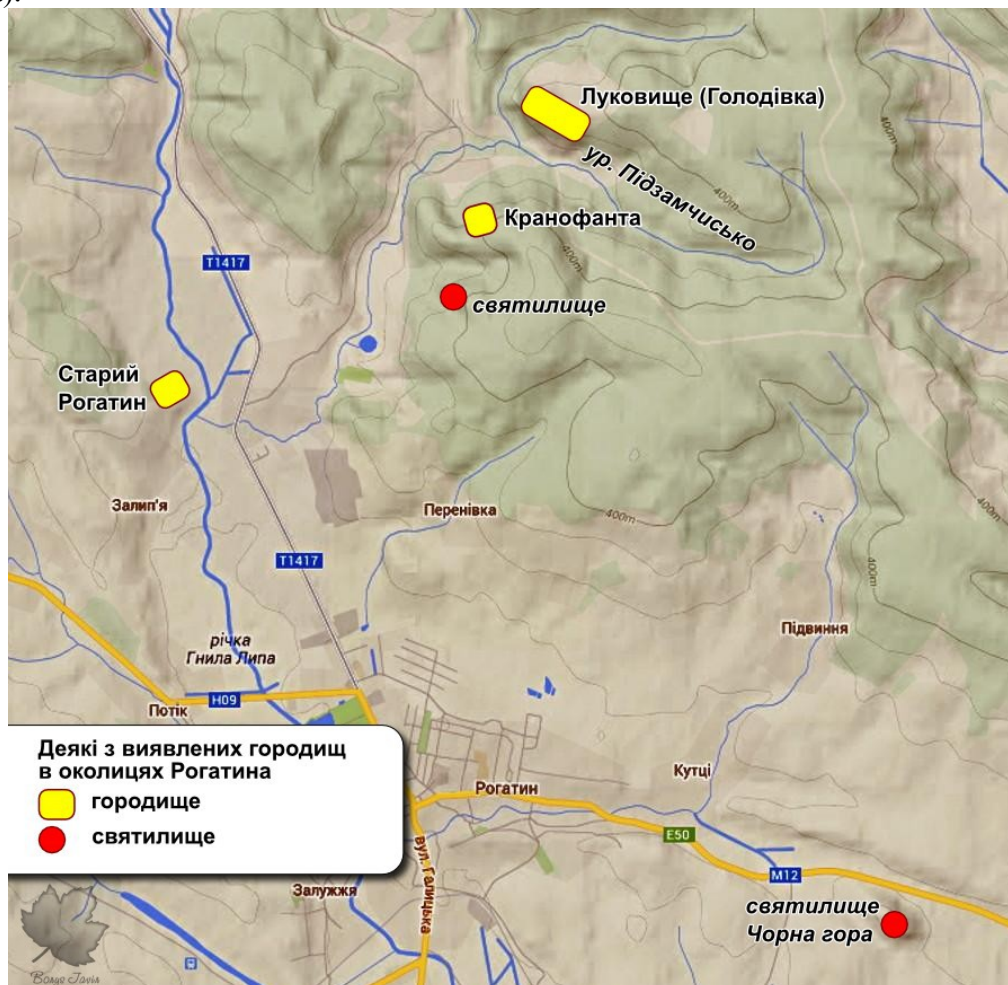
1. О. Бойкевич. Рогатинщина в іменах, назвах, подіях.
2. Державний реєстр нерухомих пам'яток України.
3. Енциклопедія історії України. Рогатин.
4. М. Жарких. Івано-Франківська область.
5. Пам'ятки археології України національного значення.
6. Подгородье: локалізація укріплених городища(ь) и замка.
7. Федунків З. Коштовний камінь Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 337.
8. Форум. Городище (II) в селі Луковище.
9. Рогатин.

СВЯТИЛИЩЕ В ГОРАХ БІЛЯ ПЕРУНІВКИ - АСТРОНОМІЧНА ОБСЕРВАТОРІЯ?

Часто так буває, що люди можуть жити на якійсь території та навіть не здогадуватися, що в давнину їхні предки мали своє окреме князівство з великою, хоч і призабutoю історією. І зараз тільки старі легенди та археологія дозволяють заглянути туди, куди спроможна лише фантастична машина часу. Але варто тільки походити високими валами колишньої князівської столиці й відчутися усю велич та трагічну іронію історії, яка навіть найбільші держави стирає з лиця Землі. Можливо, аби колись відродити їх знову?

Що заховав Галицький край, що заховали околиці Рогатина?... Тут колись було місто Стратин, де розташовувалася третя на руських землях типографія. Тут колись існувала липицька культура, населення якої чи не довше за інших зберігало дакійськість, аж до злиття із слов'янами, які прийшли в ці землі на початку першого тисячоліття нової ери. Археологічні пам'ятки, знаряддя праці, посуд доби палеоліту та бронзи, статуї Велеса, Перуна, назви сіл (Перенівка, Замчище) свідчать про те, що Рогатин заснували на місці первісних поселень слов'янських племен. До речі, давня назва Перенівки, розташованої на північ від сучасного Рогатина та відомої з 16 століття, — Перунівка, що вказує на ймовірну дотичність до стародавніх культів. На території села зареєстрована пам'ятка археології «давньоруського» періоду «Перенівка-1», яка взята під державну охорону [2], [4].

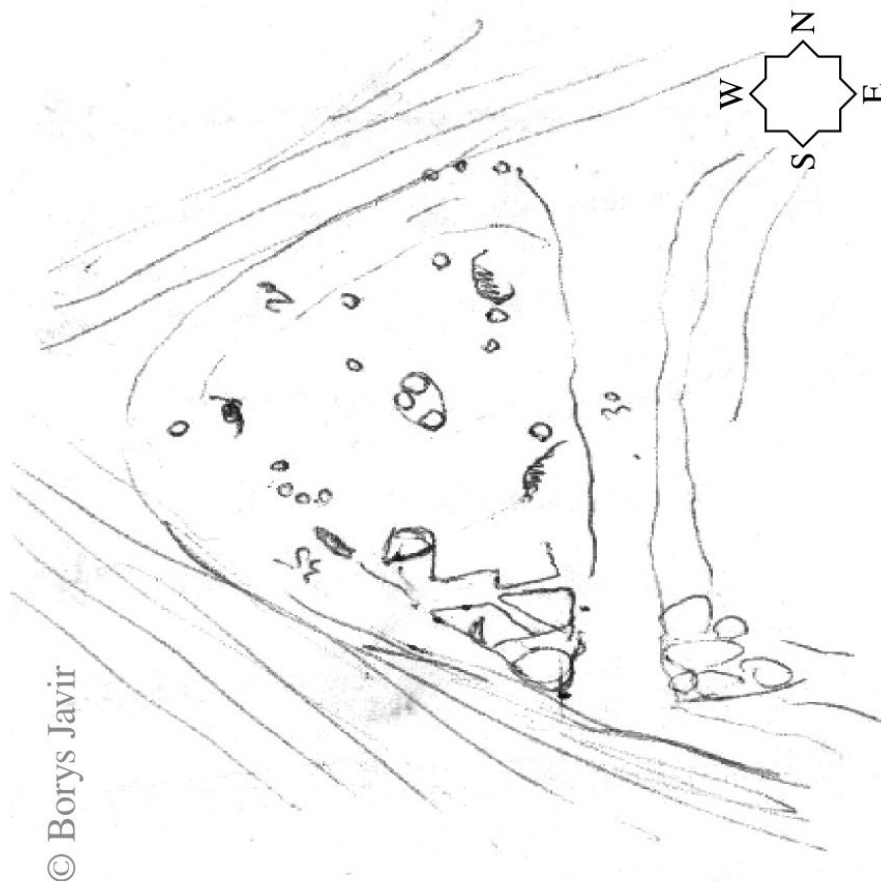
Між селами Луковище, Підгороддя та Перенівка розташоване плато, на схилах якого розмістилися городище в урочищі Кранофанта та стародавнє святилище (південніше від городища).



мапа-схема деяких виявлених городищ коло літописного Рогатина, Б. Явір Іскра

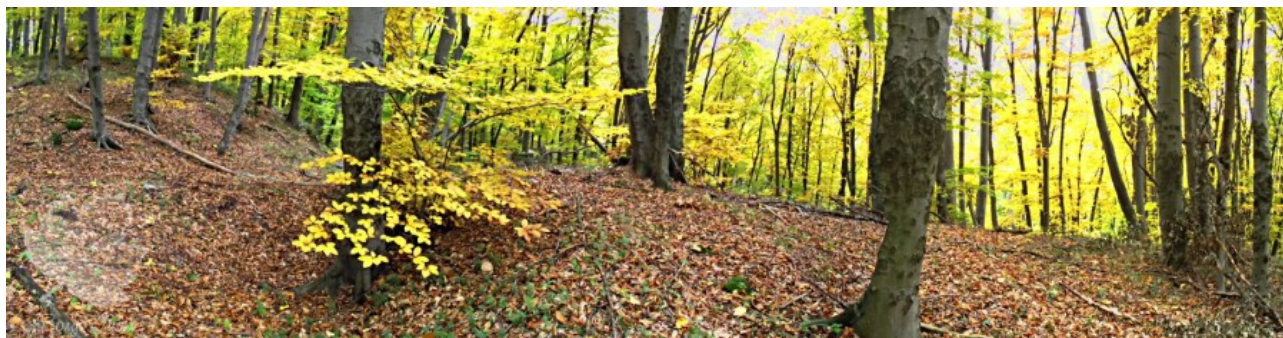
Плато заросле лісом і має нерівну поверхню. Якраз на одному з його мисів є комплекс споруд, які, цілком вірогідно, є святилищем. Мис витягнутий від плато на захід, має стрімкі схили, які над долиною річки піднімаються на майже 80 метрів. Ширина мису зменшується від приблизно 60-70 метрів на сході до 30 метрів на заході, коло його краю.

Святилище розташоване на краю мису, на висоті 389 метрів над рівнем моря (висоту визначено за допомогою системи навігації GPS). Сторони мису та рів святилища утворюють трикутник: з півночі на південь - приблизно 30 метрів, з півдня на захід - приблизно 35 метрів та із заходу на північ — приблизно 20 метрів.



мапа-замальовка святилища між Кронофантою та Перунівкою, Б. Явір Іскра

Майданчик святилища зарослий деревами (відносно молоді буки) та відділений від поверхні мису ровом глибиною понад 2 метри (від нижнього краю рову до поверхні мису). Площа вирівняна, але має невеликий схил, який своїм керунком збігається із загальним схилом мису (зі сходу пониження йде на захід).



загальний вид на майданчик святилища і вал (ліворуч) з півночі



загальний вид з півночі на рів, що розділяє святилище та поверхню мису

На південному схилі мису, коло рову є вихід каменю з материка. Правда, його згромадження не мають впорядкованості, яка б нагадувала споруду. Іншого типу — групи каміння, розташовані на території святилища.

На південному краю святилища є явна споруда: на вирівняній ділянці (виходу каменю) поставлені валуни висотою коло 1 метра. Орієнтація валунів має відповідність за сторонами світу: у найбільш південному валуні є проріз на південь. Напрямок визначено за допомогою рідинного компасу та системи навігації GPS. Він являє собою рів із нерівними схилами (камінь-пісковик доволі швидко руйнується з часом), які колись могли мати рівні схили (трикутник із вершиною донизу). Південніше споруди є розкидані валуни, які, ймовірно, могли бути частиною споруди.



вид на споруду з півдня, на валунах праворуч на знімці видно проріз, орієнтований на південь

Цікавішим є проріз у валуні на всю висоту (коло 1 м) шириною коло 20-25 см, спрямований на південний схід. Напрямок визначено за допомогою рідинного компасу та системи навігації GPS. Стінки доволі рівні, можливо, втратили частину первісної форми з часом.

За допомогою програми Stellarium визначено, що єдиним днем у році, коли в місцевості святилища Сонце сходить суто на південному сході, є день зимового сонцестояння. Це —

споконвічний день Різдва у язичників різноманітних конфесій. Можливо, ця обставина могла бути визначальною для основного культу святині [1], [5].



вид на проріз з середини споруди



вид на споруду з південного сходу, добре проглядається проріз

В східній частині споруди, яка межує із ровом, розташований шар попелу. Його глибина — більше 10 см, що вказує на багаторазове розпалювання вогнища (отже, воно могло бути ритуальним). Площа попелища понад 1 м² [5].



вид на споруду з півночі: ліворуч видно темний попіл, в центрі — западину ями із рівними стінками

По центру споруди, трохи ближче до заходу, розміщена квадратна яма із стінками довжиною орієнтовно 70 см. Її глибина залишається невстановленою — вона засипана сміттям. Яма могла мати як ритуальне призначення (бути жертовною), так і могла бути стовповою (основа центральної опори будинку, або ж там міг стояти ідол-статуя). Аналогічне розташування стовпової ями із аналогічною довжиною сторони було також у храмі коло села Зелена Липа в урочищі Турецька криниця [5], [6].

В північно-західному куті споруди, навпроти прорізу з орієнтацією на південний схід, розташований валун. Саме на нього, мабуть, б мали падати сонячні промені, які на світанку проникали крізь щілину.

Південно-західна сторона споруди має виїмку геометричної форми. Між крайніми сторонами — близько 2х метрів. Стінки напроход рівні та правильні, утворюють прямокутник. Враховуючи будову споруди, можна припустити, що споруда являла собою будівлю. Храми відомі у слов'яномовних народів на захід від річки Збруч, а в Галичині з виявлених та описаних — у Звенигороді (Збручанському), Зеленій липі [5], [6].



вид на споруду з південного заходу



вид на виїмку з заходу

Навколо святилища видно у камені-материку прорізи з арковим склепінням. Нижні межі перебувають під шаром ґрунту, який нагромадився за віки. Прорізи нагадують вікна, як то є у Ілові, що коло древнього городища Стільсько. Частково вікна є прокопаними. Якщо заглянути всередину, помітно, що всередині прорубані кімнати. Стеля із слідами обробки, проходи між кімнатами — вузькі [3].



вид на «вікно», яке розташоване на південно-західній стороні святилища



вид на «вікно» на західній стороні святилища; вид на кімнату за ним та прохід всередину

Центральний вхід у печерні приміщення розташований на північ від гіпотетичного храму при східній межі святилища. Він неглибокий, за ним — кімната з проходами праворуч та ліворуч. Цікавим є прохід праворуч, адже на стіні над ним проглядаються прорубки, що нагадують літери.



вид на вхід у печерні кімнати та майданчик святилища з валунів споруди на півдні



вид на вхід у печери та споруду з півночі; вид на вхід в печери з південного сходу



вид всередині першої кімнати: прохід ліворуч та прохід праворуч

За характерними ознаками можна припустити, що тут було святилище давніх слов'ян:

- усі головні споруди розташовані на підвищенні — горі;
- невеликий рів з валом, який виконував символічну функцію;
- наявні спеціально облаштовані приміщення для обрядів;
- залишки гіпотетичного храму, стовпова яма для ймовірного ідола[5].

Без більш детального дослідження (наприклад, археологічні розкопки) важко робити точніші висновки про застосування описаних споруд, а також про час та період функціонування святилища. Але дані розкопок городищ неподалік дозволяють припустити, що святиня могла діяти до 13 століття, а то й пізніше (пригадати б поширене в Галичині явище язичницького ренесансу, наприклад).

Святилище могло входити у комплекс городищ та святилищ навколо гіпотетичного князівського чи боярського центру (поселення Луковище). Воно належить до рідкісних святилищ, маючи гіпотетичний храм, який виконував функції астрономічної обсерваторії (споруди із астрономічними функціями також відомі коло городища-святилища Гостра Скала біля с. Урич) та печерні кімнати (відомі коло городища-святилища і Ілові). Розташування та розміри ймовірної стовпкової ями у храмі мають аналогії у храмі в Зеленій Липі. Святилище потребує більш детального археологічного дослідження, реконструкції (хоча б теоретичної — на рівні комп'ютерного моделювання) та та ширшого висвітлення в науковій та науково-популярній літературі.

Святилище в горах біля Перунівки - астрономічна обсерваторія: джерела

1. [Stellarium](#) — вільний планетарій.
2. О. Бойкевич. *Рогатинщина в іменах, назвах, подіях*.
3. О. Корчинський. *Ранньосередньовічне місто на верхньому Дністрі*. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 12. 2008. С. 267-282.
4. [Рогатин](#).
5. И.П.Русанова, Б.А.Тимощук. *Языческие святилища древних славян*. — М.: Издательство «Ладога-100», 2007. — 304 с.
6. Тимощук В. А., Русанова И. П. Славянские святилища на Среднем Днестре и в бассейне Прута. — СА, 1983, № 4

ЧОРТОВА ГОРА: ОПОВИТЕ ЛЕГЕНДАМИ ГОРОДИЩЕ

Буває часто, що люди проживають у якійсь місцевості та не здогадуються, що в давнину їхні предки, ймовірно, мали своє князівство з призабutoю, але оповитою легендами історією. А зараз лише старі легенди та археологія дозволяють заглянути туди, куди спроможна лише фантастична машина часу. Але варто тільки походити стежками давніх городищ та святилищ, аби відчувати усю велич та трагічну іронію історії, яка навіть найбільші держави стирає з лиця Землі. Можливо, аби колись відродити їх знову?

Що заховав Галицький край, що заховали околиці Рогатина?... Тут колись було місто Стратин, де розташовувалася третя на руських землях типографія. Тут колись існувала липицька культура, населення якої чи не довше за інших зберігало дакійськість, аж до злиття із слов'янами, які прийшли в ці землі на початку першого тисячоліття нової ери. Увагу привертають стародавні городища та святилища, залишки яких, як виявляється, досі незабуті. З вільної енциклопедії «Вікіпедія» можна дізнатися про цікаву гору, яка знаходиться неподалік Рогатина. Зараз це - ботанічна пам'ятка природи, яка охоплює територію схилів та вершини пагорба за назвою Чортова Гора (350 м над рівнем моря), розташованого в межах Опілля, при автошляху М12, між містом Рогатин і селом Пуків. Охороняється унікальний для Прикарпаття природний осередок лучно-степової рослинності на площі 13 гектарів [1], [2], [4], [10]. Але чим цікава гора в плані культурно-історичному?



Чортова гора. Вид із західного боку.

Про Чортову гору є дві відомі легенди. В одній з них мовиться, що дуже давно чорти розізлилися на жителів Рогатина і вирішили засипати місто землею. Взяли вони землю і пішли на Рогатин. От тільки дійти їм не вдалося. Як тільки за обрієм появилось місто, заспівав когут. Не втримали чорти землю, котру несли на своїх мізинцях, та й опустили на себе. Відтоді на тому місці біля дороги стоїть горб, який так і назвали – Чортова гора. Інша легенда начебто записана колись з уст монахів. Згідно з нею, на Чортовій горі є великий-превеликий камінь, під яким (якщо його підняти) знаходяться ворота до пекла [4], [6], [10].

Цілком можливо, що легенди навіть доповнюють одна одну. Кожна з них містить глибоку символіку: під чортами в казках та переказах часто виступають жерці давніх культів; образа на місто — спроба накласти прокляття чи помститися за відступництво у вірі; вхід у пекло — ворота до світу, де на погляд монахів панують біси-жерці. Цілком ймовірно, що легенди про

гору зародилися у час, коли в краї вже утвердилося християнство, але ще існували громади язичників і між представниками різних релігій була конкуренція (форми якої, ймовірно, були як мирними, так і насильницькими) [3].

Назва гори не дає спокою деяким місцевим «активістам»: у 1994 році громада села Пуків встановила скраю вершини гори дерев'яний хрест, назвавши гору «Божою». Але це викликало хвилю обурень з боку мешканців навколишніх сіл (того року протягом місяця не було дощу, а тому всю вину спихали на хрест, поставлений на горі, - мовляв, через нього не падає дощ), тому її й досі називають Чортовою. Також місцеві мешканці вважають, що гора має магічну силу - вона може розігнати грозові хмари, або ж навпаки - гора наче магнітом притягує хмари. Ще цікаво, що за давнім звичаєм, сюди люблять приїжджати наречені в день весілля, а це вже є залишком давніх язичницьких ритуалів (наприклад, в деяких краях збереглося ходіння до священного дерева чи каменя) [4].

У підніжжі Чортової гори є штучна тераса (чи рів), яка оперізує останець навколо. Схили доволі круті. Рослинність степово-лучного типу, як вказано у енциклопедії. Умовно верхівку можна поділити на три частини. Найнижчою і найвужчою є північно-західна. Центральна частина розташована на підвищенні і трохи ширша від попередньої. Найвищою є південно-східна частина гори, яка утворює своєрідне плато. Останець тягнеться із заходу на схід із схиланням на південь. Зверху нагадує праву стопу людини (цілком ймовірно, що ця обставина могла додавати певної культовості місцю) [2], [10].



мапа-схема основних споруд на Чортовій горі

Білою лінією на мапі позначено видимі межі валу, який відносно добре проглядається на місцевості. Він оперізує городище із напільної сторони від західного мису і тягнеться вздовж схилу на південний схід. Його видно на знімках із космосу. Стежка пролягає городищем із північного заходу на південний схід, спочатку проходить підвищенням, яке нагадує хребет, а після центральної частини — пересікає умовне плато. З південного боку вершини росте два дерева (кущі-дички), з північного боку дерев значно більше.

Нижче споруди 2 залишки валу губляться у травах і стають помітними коло споруди 3. Потім вал оперізує увесь схил довкола і переривається з північно-східної сторони навпроти згаданої

споруди 3. Видима висота валу коливається у межах пів метра від материка і в деяких місцях здається більшою через наявність внутрішнього рову. Така будова валу вказує на його ритуальне значення, він не мав захисних функцій [5], [10].



*Західний мис городища, південно-західна сторона.
Напільний вал та внутрішній рів. На обрії — сучасний Рогатин.*

На південний захід від споруди 1 на схилі є подовгасте заглиблення, яке від поля відділене невисоким валом. Його ледве видно на знімку місцевості.

Споруда 1 є квадратною в основі, її сторони мають коло 7 метрів довжини, орієнтовані за сторонами світу. Орієнтовний вхід у неї проглядається з південної сторони. З інших сторін споруду оперізує доволі глибокий рів. Навколо рову - вал. На північній стороні валу є невеличкий майданчик, під яким стрімкий спуск у яму, стінки якої становить камінь-материк. На схід від споруди 1 за валом є ями. Чітко виділяються дві, можливо їх більше (частину рельєфу ховає висока трава). Коло південної сторони споруди 1 починається стежка, яка й проходить через усе городище [10].



Вид на споруду 1. Видно рів та вал навколо.



Попереду — майданчик споруди 1. Вид в західному керунку.



Камінь-материк на північ від споруди 1. Внизу — яма.

За кілька метрів до умовної межі споруди 2 з двох боків від стежки помітно сліди рову. Можливо, був вал, який відділяв споруду 2 від іншого терену, але на місцевості він не проглядається.

Сама споруда 2 за формою є колоподібною, вищою від загального рівня місцевості орієнтовно на метр. Стежка проходить біля її центру, яким є квадратна з вигляду яма із обваленими стінками. Сторона ями має приблизно 50 см. Навколо ями - майдан радіусом 2-3 метри. Обмежують його глибокі і великі ями, розташовані по-периметру. Проглядається шість ям, можливо їх більше (частину рельєфу ховає трава). Північна сторона крута, ями з того боку різко втесані у материк, відразу переходять у схил. Загальний діаметр споруди 2 — біля 20 метрів. За аналогіями (наприклад, городище Богит) можна припустити, що тут було капище, в центрі якого — яма, в якій кріпився ідол. Навколо — жертівні ями [5], [7], [8], [10].



Вид на майданчик споруди 2. У травах губиться центральна квадратна яма.

Після споруди 2 стежка опускається. З правого (південно-західного) боку — западина і схил, на якому вал не простежується. Після западини на краю схилу перед валом видніється заглибина від майже квадратної споруди 3. Довжина сторони — 6-7 метрів, сторони приблизно орієнтовані за сторонами світу. В південно-східному куті росте дерево-дичка. Розташування споруди на південному боці сприяло тому, що вона протягом дня мала гарне освітлення, що важливо з практичного погляду [10].



Западина споруди 3. Вид на південь.

Стежка доходить до південно-східної частини городища, яка є найвищою і досить рівною — плато. В найвищій точці видніються залишки сучасної споруди із залізо-бетону (вишка). Від неї стежка повертає на схід — в сторону села.



Вид на плато південно-східної частини зі сторони села.

Метрів через 25 від вершини на стежці знаходиться западина споруди 4. Прямокутна за формою, сторони орієнтовані за напрямом гори — із північного заходу на південний схід. Приблизні розміри — 6х9 метрів. Стежка проходить споруду по-діагоналі і метрів через десять від східного краю перехрещується із ще однією стежкою, яка проходить цю частину городища з півночі на південь. Враховуючи величину споруди, можна припустити, що тут міг бути будинок для зборів громади на час нарад чи святкувань — такі будинки трапляються на городищах Богит, Звенигород (Збручанський), тощо та були поширені на святилищах західних слов'ян [5], [7], [8], [9], [10].



Западина споруди 4. Вид з півдня.

Південніше споруди 4 зі схиленням на схід коло стежки, як проходить цю частину городища з півночі на південь, видніється западина споруди 6.

З північного боку від стежки, яка йде на схід, видніється западина споруди 5. Прямокутна за формою, невелика. Північна її сторона заросла кущами. На південь від споруди 5 коло південного валу є яма. Між нею та валом рів значно глибший, ніж в інших місцях [10].



Яма коло південного валу. Ліворуч від неї — рів та вал.

Усі згадані пронумеровані споруди проглядаються на супутникових знімках. Також на знімках помітно якісь западини чи залишки споруд, які не проглядалися на місцевості через високі трави.



Вид на гору з півночі, зі сторони траси.

Загальне планування нагадує городища-святилища Богит та Звенигород, в яких північно-західна частина є сакральною (розташовувалися капища, требища, храми та здійснювалися релігійні обряди), а південно-східна є суспільною (існувала житлова чи господарська забудова, приміщення для збору громади тощо) [5], [7], [8], [9], [10].

Споруди 1 та 2 відділені від місцевості ровами та валами (навколо споруди 2 залишки майже відсутні), наявні ями (жертвні). Ймовірно, споруда 1 може бути залишками храму, або іншої культової будівлі, яка була досить шанованою, адже її відділили глибоким ровом та відносно високим валом. Як вже зазначалося, споруда 2 має ознаки капища — стовпова яма по центрі, жертвні ями навколо, розташована на підвищенні [5], [10].

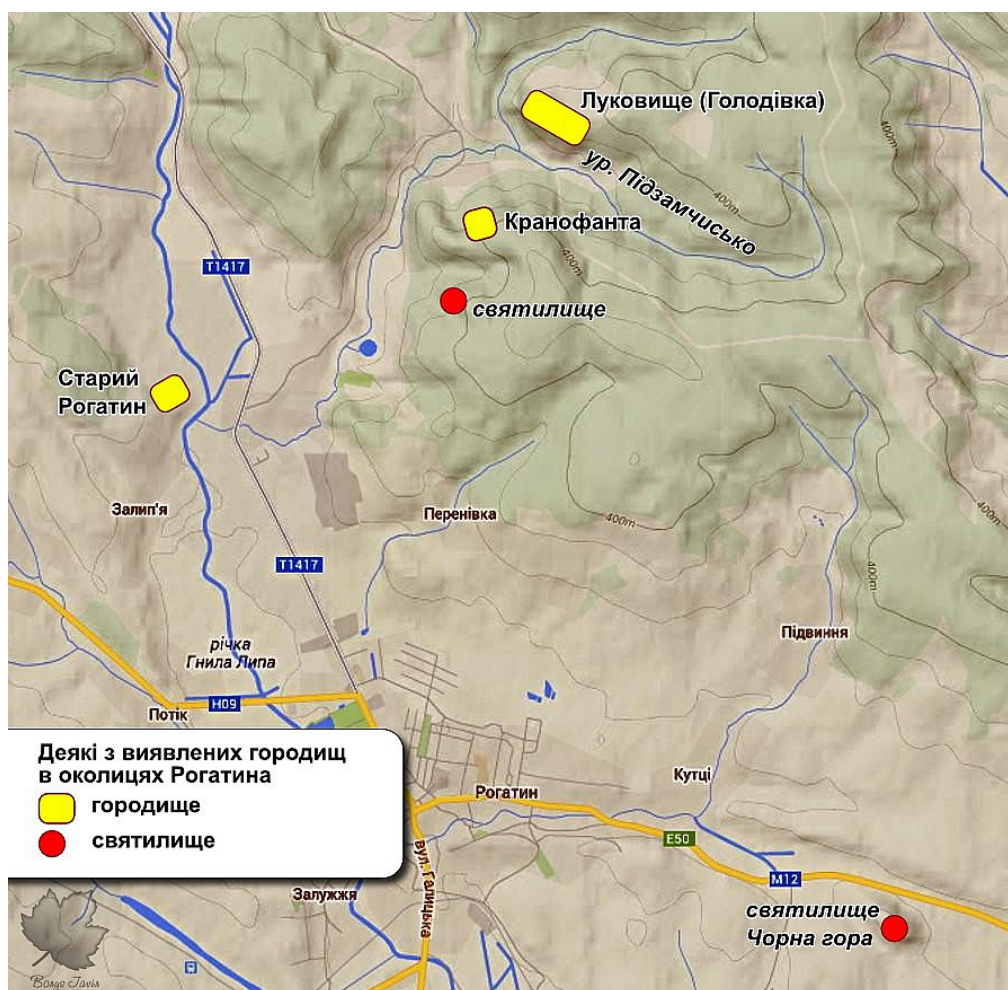
Інші виявлені споруди могли мати господарське значення (наприклад, в них могли зберігатися жертвні чи інші речі, власність служителів культу тощо), значна за розміром

споруда 4 могла бути домом-континую (для зібрань). Час існування городища та більш точне призначення будівель варто встановити археологічно.

За характерними ознаками можна припустити, що тут було городище-святилище давніх слов'ян:

- усі головні споруди розташовані на підвищенні — горі;
- невеликий вал навколо городища, який виконував символічну функцію;
- наявні спеціально облаштовані майданчики для обрядів, оточені ритуальними валами — сакральною межею святилища;
- залишки капища із довколишніми жертковними ямами, стовпова яма для ймовірного ідола;
- поділ городища на сакральну та суспільну частини [5], [10].

Ймовірно, святилище входило у комплекс городищ та святилищ навколо гіпотетичного князівського/боярського центру (поселення Луковище).



мапа-схема деяких виявлених городищ коло літописного Рогатина, Б. Явір Іскра

Розташування святилища на помітному місці може вказувати на значну роль у релігійному житті давніх слов'ян, збережені повір'я можуть вказувати на відносно недовгий проміжок часу від згасання святини, а обряд відвідування молодятами після весілля може вказувати на призначення, пов'язане з ритуалами родючості, достатку. Городище потребує детальніших досліджень та ширшого висвітлення в науковій та науково-популярній літературі.

«Чортова Гора: оповите легендами городище». Джерела:

1. Вікіпедія. Чортова Гора.
2. Географічна енциклопедія України: в 3-х томах / Редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. — К.: «Українська радянська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1989.
3. Козлов М. Язичницький світогляд східних слов'ян: структура, еволюція, трансформація. Монографія / М.М. Козлов. — Севастополь: Видавець Кручинін Л.Ю., 2009. — 288 с.
4. Місце, де розходяться хмари.
5. И.П.Русанова, Б.А.Тимошук. Языческие святилища древних славян. — М.: Издательство «Ладога-100», 2007. — 304 с.
6. У гості до Роксолани!
7. Б. Явір Іскра. Богит: язичницький релігійний центр Надзбруччя? - Live Journal, 2013
8. Б. Явір Іскра. Збручанський культовий центр у Медоборах. - Live Journal, 2013
9. Б. Явір Іскра. Звенигород: релігійно-адміністративний центр над Збручем? - Live Journal, 2013
10. Б. Явір Іскра. Чортова гора. Невідоме городище-святилище. - Live Journal, 2012